

OSMANLI'DA ŞEHZADE EĞİTİMİ

Doç. Dr. Cevdet Kırpık

ÖTÜKEN

DOÇ. DR. CEVDET KIRPIK; 1971 yılında Osmaniye ili Sumbas ilçesi Yeşilyayla köyünde doğdu. İlkokulu köyünde tamamladıktan sonra Kadirli Cevdet Paşa Ortaokulu'nu ve Kadirli Lisesi'ni bitirdi. 1991'de Karadeniz Teknik Üniversitesi Fatih Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği programından mezun oldu ve aynı yıl tarih öğretmeni olarak atandı. Yüksek Lisans derecesini, Trabzon şer'îye sicillerine göre şehrin sosyal ve iktisadi tarihi üzerine hazırladığı tezle aldı. Doktorasını son dönem Osmanlı işçi tarihi üzerine yaptı. 2005'ten beri Erciyes Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde çalışmakta olan Kırpık'ın ulusal ve uluslararası dergilerde yayımlanmış çok sayıda makalesi ve *Haremin Son Yüzyılı Sultanlar ve Damatlar* adlı kitabı bulunmaktadır. Yazarın çalışmaları ağırlıklı olarak Osmanlı hanedan tarihi üzerinedir.

*Merhum Babama, anneme
ve eđitimime katkıda bulunan
diğer aile efradına*

İÇİNDEKİLER

Önsöz	11
-------------	----

GİRİŞ

DEVRALINAN MİRAS: OSMANLI ÖNCESİ DÖNEM

Türklerde Devlet Başkanının (Han, Hakan, Kağan, Sultan) Özellikleri.....	17
Osmanlı Öncesi Türk Devletlerinde Hanedan Üyelerinin Eğitimi.....	25

BİRİNCİ BÖLÜM

ÖZGÜRLÜKTEN KAFESE

Klasik Dönemde Şehzade Eğitimi	31
Eğitime Etki Eden Faktörler	31
İlk Eğitim	37
Uygulamalı Eğitim: Sancağa Çıkma.....	37
Kafes Sisteminde Eğitim	54

İKİNCİ BÖLÜM

KAFESTEN HÜRRİYETE

Değişime Giden Yol	69
Kafes Hayatının Sonu	76
Gelenek ve Yenilik Kısacasında: Bir Şehzade Nasıl Yetişmeli?	80
Şehzadelerin Doğumu ve Anneleri	80
Daye ve Kalfalar	82
Lalalar	82
Eğitim-ÖğretimeBaşlama: Âmin Alayı ve Bed'-i Besmele Töreni	84
Şehzade Abdülaziz'in (Sultan Abdülaziz) Âmin Alayı ve Bed'-i Besmele Töreni	87
Şehzade Murad ve Şehzade Abdülhamid'in Eğitime Başlama Törenleri.....	89
Hatm-i Şerif Töreni.....	90
Şehzadegân Mektebi ve Özel Eğitim.....	91
Şehzade Saraylarındaki Eğitim.....	95
Sultan Abdülaziz'in Avrupa Seyahati ve Şehzade Eğitimine Yansımaları.....	96

II. Abdülhamid Dönemi (1876-1908) ve Okulda Eğitim.....	103
Abdülhamid'in Hanedan Okulu: Mekteb-i Âli.....	104
Eğitim Anlayışı ve Dersler	108
Yabancı Dil Eğitimi	119
Tarih Eğitimi	122
Coğrafya ve Astronomi Eğitimi	122
Müzik ve Resim Eğitimi.....	126
Ders Alma Usulü, Öğretim Yöntem ve Teknikleri.....	128
Başarının Değerlendirilmesi	130
Şehzade Hocaları.....	138
Şehzade Hocalarının Ödüllendirilmesi	141
Başka Okullar: Harbiye ve Mekteb-i Sultani.....	143
Şehzade Eğitiminin Niteliği	144

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM HÜRRİYETTEN SÜRGÜNE

II. Meşrutiyet'in İlanı ve Yeni Dönem	157
Yeni Fikirler, Yeni Arayışlar, Yeni Kararlar	160
İlköğretim	164
İlköğretim Sonrası.....	172
Yurt Dışında Eğitim	183
Şehzadelerin Fiili Görevlere Getirilmeleri	191
Son Çabalar, Son İcraatlar	197
Kararname ve Eğitim	197
Kararnâme Hükümlerinin Uygulanması Teşebbüsleri	205
Sonuç.....	214
Kaynakça	220
1. Arşiv Belgeleri.....	220
2. Diğer Kaynaklar	221
Ekler	227
İndeks.....	230

ÖNSÖZ

TÜRK TARİHİNDE şehzadelerin aldığı eğitimin niteliği yalnız hanedanın değil aynı zamanda milletin kaderi açısından da belirleyici bir özelliğe sahipti. Türk devletlerinin parlak dönemler yaşamasında iyi eğitim almış, yetenekli hükümdar ve devlet adamlarının büyük katkısı olmuştu. Yetki ve sorumlulukları demokratik sistemlerle kıyaslanamayacak kadar fazla olan hakanların yeteneği, bilgisi, becerisi ve tecrübesi devletin bekası, dirlik ve düzenliği açısından son derece önemliydi.

Devlet teşkilatının en üstünde bulunup büyük yetki ve sorumluluklarla donatılmış insanların yönetme kabiliyetleri büyük oranda iş başına geçmeden önceki dönemde şekillenmekteydi. Çünkü bu görev, öncelikle işin öğrenildiği yer değil, öğrenilenlerin hayata geçirildiği bir görevdi. Bu nedenle tahta geçmeden önce elde edilen bilgi, beceri, tutum ve değerler devletin başına geçildiğinde doğrudan kendisini hissettirme kabiliyetine sahipti. İyi bir padişahlık için şehzadelik döneminde iyi bir eğitimin alınması kaçınılmazdı. Kaliteli ve nitelikli bir eğitim için eğitim felsefesi, öğrenci yeteneği, öğretim programı, eğitim-öğretim kadrosu ile öğretim ilke ve yöntemleri gibi unsurlar hayati önem taşımaktadır. Bunlardan bir ya da bir kaçının eksik ya da yanlış olması, istenen başarının elde edilmesini engellemektedir.

Doğuştan getirilen bir takım yetenekler, elbette iyi bir liderlik için temel şarttır. Ancak uygun öğrenme ortam ve süreçleri hazırlanarak amaca uygun şekilde eğitim verilmesi gerekmektedir. Yine öğren-

ciyi doğru hedefe götürecek nitelikleri haiz olmayan öğretmenlerle mesafe kat etmek de oldukça zordur. Tarihte başarılı olmuş hemen hemen her hükümdar iyi bir hocaya sahip olup iyi eğitim sürecinden geçmiştir. Örneğin Büyük Selçuklulara en başarılı dönemini yaşatan Sultan Melikşah, *Siyasetname* yazarı Nizamü'l-mülk tarafından eğitilmiştir. Yine Alâeddin Keykubat, Fatih Sultan Mehmed ve Kanuni Sultan Süleyman da bu hususta ilk akla gelenlerdendir. Başarısız hükümdarlar da aynı şekilde ya iyi eğitim almamışlar ya da eğitime rağmen potansiyellerinin ve kabiliyetlerinin yetersizliği nedeniyle devletin ve milletin beklentisine cevap verememişlerdir.

Konu yönetim olduğundan tahta geçmeden önceki süreçte alınan eğitimin niteliğini belirleyen kritik husus, uygulamalı bir eğitimden geçilip geçilmediği meselesiydi. Taht öncesinde ülkenin herhangi bir noktasında yöneticilik yapmak başarılı bir hükümdarlık dönemi için belirleyici olmaktaydı. Ancak bundan da önemlisi alınacak eğitimin ruhunu oluşturan yönetim felsefesi ve anlayışydı. Yani devlet hangi ilkeler ve hangi değerlerle yönetilecekti? Devlet idare usulüne ruh ve mana veren zihniyet nasıl olmalıydı? Bu soruların cevabı nasıl bir padişah yetiştirileceğinin, yani şehzadelere nasıl bir eğitim verileceğinin de temelini oluşturmaktaydı.

Elinizdeki çalışma, temelde Osmanlı tarihi boyunca şehzade eğitiminin özelliklerini ve zaman içerisinde geçirdiği değişimi ele almaktadır. Ancak Osmanlıya gelinceye kadarki tarihi mirasın daha iyi anlaşılması için İslam öncesi ve İslâmî dönemdeki hanedan üyelerinin eğitimlerine de değinme gereği vardır. Böylece Türk tarihi boyunca hükümdar yetiştirme yöntemlerindeki anlayış, uygulama ve metot alanındaki değişim ve sürekliliği görmek mümkün olabilecektir.

Şehzadeler, gelecekte devleti yönetmeye aday olan ve nihayet yöneten insanlardı. Bu nedenle onların diğer insani vasıfları bir yana yöneticilikleri ön plana çıkıyordu. İyi bir yöneticide bulunması gereken özellikler toplumdan topluma ve zamandan zamana değişse de temel bazı hususlar ortaktı. Osmanlı sisteminde padişahın çok önemli siyasî ve dini yetkilerle yönetim hiyerarşisinin en üst noktasında bulunması, devletin ve toplumun kaderi üzerine doğrudan

etki gücüne sahipti. Şehzadenin iyi ya da kötü yetişmesi, devlet yönetimine mutlaka yansımaktaydı. Bu nedenle Osmanlı tarihinin layık olduğu şekilde anlaşılabilmesi için şehzade eğitiminin tarihi süreç içerisinde nasıl bir değişim ve dönüşüm sürecinden geçtiğini bilmek gerekmektedir.

Şimdiye kadar şehzade eğitimi bağımsız bir çalışmanın konusu olmadı. Siyasî tarih ve kültür tarihi içerisinde zaman zaman değinilse de konu etraflı bir şekilde ele alınarak incelenmedi. Bazı araştırmacılar şehzade eğitimini bir boyutuyla ve belirli bir zaman dilimi içerisinde ele aldılar. Özellikle Klasik Dönem diye bilinen ve başlangıçtan XVI. yüzyıl sonlarına kadarki zaman dilimini içeren devir üzerinde daha çok duruldu. XVII. yüzyıldan hanedanın yurt dışına sürgün edilmesine kadarki süreci konu alan çalışma yok denecek kadar azdır. Bu dönemdeki şehzadelerin nasıl eğitildiğine sadece padişah biyografilerinde kısaca değinilmekte daha fazla bilgiye ulaşmak hemen hemen mümkün olamamaktadır.

Konu öncelikle Osmanlı arşiv belgeleri ışığında ele alınarak incelendi. Klasik Döneme ait bilgiler çağdaş yazarların eserleriyle telif eserlerden yararlanılarak oluşturuldu. Son dönem yazılırken arşiv belgeleri merkeze alınmakla birlikte anılar, gazete haberleri ve az sayıdaki telif eserlerden de istifade edildi. Hanedan üyelerinden bazılarının anıları, gazetelere verdikleri röportajlar, onlarla irtibatlı olan saray görevlileri ve dönemde yaşamış diğer insanların yazdıkları, arşiv belgelerinde ulaşılamayacak ayrıntı ve farklı bakış açıları sunmaktadır. İlginç bir şekilde belge ve bilgi sayısındaki bolluğun aksine son devir Osmanlı şehzade eğitimi eskiye göre çok daha az bilinmektedir.

Eserin Giriş kısmında “Osmanlıya devredilen miras neydi?” sorusunun cevabı aranırken İslâmîyet öncesi Türk devletlerinden Selçuklulara kadar uzun bir zaman aralığındaki tecrübe birikimine değinildi. Birinci Bölüm’de Osmanlı siyasal güç ve iktidarının zirveye ulaştığı dönemde yönetim felsefesinin nasıl olduğu ve bunun şehzadelerin yetişmesine etki eden yönlerine değinildi. XVI. yüzyılın sonlarına kadar uygulanan eğitim politikasının başarılı ve olumsuz

yönlerinin nelerden ibaret olduğunun izahı da önemliydi. Yine bu bölümde “Kafes Sistemi’ne neden geçildi ve bu sistemde eğitim nasıldı?” sorusunun cevabı arandı.

İkinci Bölüm’de ise ana hatlarıyla şu soruların cevaplarını bulmak mümkündür: Yenileşme döneminde, Tanzimat ve II. Abdülhamid dönemlerinde şehzadelerin hayatı nasıl bir değişime uğradı? Kafes Sistemi neden kaldırıldı? Şehzade eğitiminde eskiye göre neler değişti? II. Abdülhamid’in şehzade yetiştirme politikası nasıldı? II. Abdülhamid’in şehzadeler için kurduğu okulun işleyişi, ders içerikleri, öğretim yöntemleri, öğrenci karneleri nasıldı, okutulan dersler nelerdi, öğretmenleri kimlerdi? Bu okulun diğer devlet okullarıyla arasındaki benzerlik ve farklılıklar nelerdi?

Üçüncü ve son bölümde şehzadelerin hem gündelik hayatlarının hem de eğitimlerinin nasıl bir değişime uğradığı izah edilmektedir. Bölümde cevabı bulunabilecek başlıca sorular şunlardır: Hürriyetin ilanı olarak bilinen II. Meşrutiyet, Osmanlı şehzadelerinin eğitimini nasıl etkiledi? Şehzadeler hangi okullara gittiler? Eğitim için yurt dışına gönderilen öğrenciler hangi ülkelerde nasıl bir eğitim aldılar? Hangi görevlere getirildiler? II. Meşrutiyet’in ilanından sonraki dönemde verilen eğitimin önceki dönemlerle benzerlik ve farklılıkları nelerdi?

Şehzade eğitimine dair kültürel birikim ve miras, bugünün insanına bazen üzüntü bazen gurur verebilecek yönleri sahiptir. Nasıl olursa olsun, bu mirası bilmenin tarihe ve eğitime ilgi duyan her düzeydeki okuyucuya sağlayacağı birçok fayda vardır.

Doç. Dr. Cevdet KIRPIK

Giriş

DEVRALINAN MİRAS:
OSMANLI ÖNCESİ DÖNEM

Türklerde Devlet Başkanının (Han, Hakan, Kağan, Sultan) Özellikleri

“Bu cihanda halka idarecilik yapanlar, mahşer günü huzura elleri bağlı getirilirler. Şayet âdil imiş ise, adalet onun ellerini çözüverir ve cennete ulaştırır; yok eğer zalim imiş ise zulmü ellerini bağlar ve elleri boynundan zincire bağlı bir şekilde onu cehenneme götürür.”

Osmanlı öncesi dönemde *tigin*, *melik* gibi farklı unvanlarla anılan şehzadelerin nasıl yetiştirildiğini ortaya koymak için öncelikle Türklerin yönetim anlayışı ile han, hakan, kağan ve sultan gibi unvanlara sahip devlet başkanlarının görev, yetki ve sorumluluklarına değinmekte fayda vardır. Böylece şehzadelerin yetiştirilmek istedikleri hedef ve ideal ile yetiştirilme tarzlarını daha iyi anlamak mümkün olacaktır.

İslam öncesi Türklerde devleti yöneten kişilerin özelliklerini şekillendiren, ona ruh ve mana veren geleneksel dünya görüşleri vardı. Türkler, Gök Tanrı'nın dünyaya nizam vermek, düzenlemek üzere kendilerini görevlendirdiğine inanıyorlardı. Bunu yapabilmek için ise bazı özelliklere sahip olmak gerekiyordu. Göktürklerde kağan adayı bilge, alp, doğru sözlü ve erdemli olmalıydı. Buna ilaveten başarılı bir kağanlık için Tanrı tarafından kendisine veril-

miş yarlıg (Tanrı adına verilen emir, Tanrı bağışı), kut ve kismet (ülüg) gerekliydi. Kağanlar bu özelliklerle bütün dünyayı yöneteceklerine inanmaktaydılar. Öte yandan tahta geçen hükümdarın milletine karşı bir takım yükümlülükleri vardı. Millet hükümdar için değil, hükümdar millet içindi. Bu nedenle milletin haklarını gözetmeli, açları doyurmalı, boyları bir arada tutmalı ve ülkeyi düşmanlardan korumalıydı.¹

İslam öncesi dönemde Türk toplumunu yöneten kağanın toplumun lideri olmasını sağlayan özelliklere sahip olması gerekmektedir. Aksi halde Gök Tanrı'nın ona kut vermesi mümkün olmazdı. Türk toplumunda öncelikle cesur ve kahraman olma idealize edilmekteydi. Hun ve Göktürlere göre geç bir dönem olmakla birlikte Dede Korkut hikâyelerinde anlatılanlar bu konuda aydınlatıcı olmaktadır. Orta Asya'da yaşayan Oğuzlar ile onların Anadolu'ya gelmiş boylarının hayatını aydınlatan unsurlarla yüklü olan hikâyelere göre çocuğa ad verilmesi büyük önem taşımaktaydı. Gösterdikleri cesaret ve yararlıktan dolayı kahramanlara asıl adları Korkut Ata tarafından verilirdi.² Bu dönemde öne çıkan özellik alp insan tipiydi.³

Türklerde halkın lider etrafında kenetlenmesinin, ona destek vermesinin öncelikli şartı kendi değerlerine sahip ve onu temsil kabiliyetinde bulunmasıydı. Sahip olunan değerler bakımından halkla lider arasında uyumsuzluğun olması halinde liderin uzun süre işbaşında kalması mümkün olmamaktaydı.

¹ Ahmet Taşağıl, *Kök Tengri'nin Çocukları (Avrasya Bozkırlarında İslam Öncesi Türk Tarihi)*, İstanbul, 2014, s.179-181.

² Orhan Şaik Gökyay, "Dede Korkut", *TDVİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi)*, cilt:9, 1994, s.79. Bu konuyu izah bakımından Boğaçhan hikâyesi meşhurdur.

³ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1982'ye)*, Ankara, 1982, s.34.

İslam öncesi Türklerde hükümdarın ölümünden sonra herhangi bir hanedan üyesinin tahta geçmesi mümkün olduğundan halk, bahsedilen değerlere sahip olanların yanında yer almaktaydı. İnanca göre Gök Tanrı da yönetme yetkisini yani Kut'ubu değerlere sahip olan kişiye vermektedir. Kut alan kağan bu görevlerini yerine getirmeyen, halkına kötü davranırsa tahttan indirilirdi.⁴ Yani hükümdar halk arasında ayırım yapmaksızın çıplakları giydirmeyen, açları doyurmayan, ılsız illi, evsizi evli yapmazsa görevini yapmamış sayılırdı.

Türklerin İslâmîyet'i top yekûn kabul etmeye başladıkları VIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren birçok alanda olduğu gibi hükümdarlık makamına yüklenen anlamda da çeşitli değişiklikler oldu. İlk Türk-İslam devletlerinde hükümdarın sahip olması gereken özelliklere İslâmîyet'in getirdiği değerler de ilave edildi. Bir hükümdarda olması gereken özellikler ilk Türk-İslam devletleri döneminde yazılan eserlerde dile getirilmektedir. *El Medinet-ül Fazıla* adlı eserinde Farabi (870-950), devlet başkanında bulunması gereken özelliklere değinmiştir. Ona göre yönetici öncelikle iki özelliğe sahip olmalıdır. 1) Yaratılışı bakımından yöneticiliğe istidat ve kabiliyeti olmalıdır. 2) Yöneticilikle ilgili iradî meleke ve tutumları kazanmış olmalıdır. Farabi'ye göre devlet başkanı, başka bir insanın yönetimi altına girmesi mümkün olmayan, üzerinde başka bir insanın hükmünün bulunmadığı hâkim kişidir. O, yaşanan dünyanın bütününün hükümdarıdır. Farabi bunlara ilaveten devleti yöneten en üst düzey kişinin vasıflarından bazılarını şöyle sıralamıştı: 1) Vücudu tam, organları sağlam olmalıdır. Yapmak istediği fiili bizzat kendisi yapabilmelidir. 2) Kavrayışı yüksek olmalı, konuşan kişinin maksadını iyi anlamalıdır. 3) Hafızası güçlü olmalı, anladığı, gördüğü, duyduğu, idrak ettiği şeyi zihninde saklayabilmelidir. 4)

⁴ Taşağul, *Kök Tengri'nin Çocukları*, s.179-181.

Uyanık ve çok zeki olmalıdır. 5) Zihninde bulunanları tam bir açıklıkla ifade edebilmesini sağlayacak güzel konuşma kabiliyetine sahip olmalıdır. 6) Öğretme ve öğrenmeyi sevmeli, öğrenmenin zahmetlerine katlanabilmeli, bunları yorucu ve eziyet verici olarak kabul etmemelidir. 7) Doğası icabı doğruluğu ve doğru insanları sevmeli, yalandan ve yalancılardan nefret etmelidir. 8) Yeme ve içmeye, kadınlara düşkün olmamalı, kumardan sakınmalı, bu tür şeylerin verdiği zevklerden uzak durmalıdır. 9) Yüksek ruhlu olmalı, şerefi, ululuğu sevmelidir. 10)Gümüş, altın ve benzeri şeylere dair dünyevi amaçlar onun nazarında değersiz olmalıdır. 11) Doğası gereği adaleti ve âdil insanları sevmeli, baskı ve zulümle bunları yapanlardan nefret etmeli, insafli olmalıdır. 12) Yapmak istediği şeyleri yapma konusunda azimli, kararlı, iradeli ve cesur olmalıdır.⁵

Farabi'ye göre yönetici sonradan şu yetenekleri de kazanmalıdır: 1) Hakîm (bilge) olmalıdır. 2) Önceki yöneticilerin koydukları kanun ve kuralları bilmeli, onlara uymalıdır. 3) Eskiden kanun ve kural konmamış hususlarda kendi akıl ve mantığını kullanarak hükümler koymalıdır. 4) Koyduğu hükümler ülke çıkarlarına uygun olmalıdır. 5) Kuralları iyi konuşarak halka öğretmelidir. 6) Savaş sanatını bilmeli ve savaş yorgunluklarına dayanıklı olmalıdır. Farabi, lideri bilge olmayan ülkenin kalıcı olamayacağını vurgulamaktadır.⁶

Ünlü bilgin İbni Sina (öl.1037) da Farabi'nin belirttiği özelliklere benzer şekilde hükümdarın faziletli bir hayat sürmesi, kadınlardan uzak durması, filozof ve bilim adamlarından yararlanması gerektiğini belirtmektedir.⁷

⁵ Ebu Nasr el-Fârâbi, *İdeal Devlet* (El-Medînetü'l Fâzıla), (Çeviren: Ahmet Arslan), Ankara, 1997, s.109.

⁶ Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s.17-18.

⁷ Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s.21.

Yusuf Has Hacib'in (1018?-1069) yazdığı *Kutadgu Bilig* adlı eser ise öncelikle bir siyasetname olup devlet adamlarının taşıması gereken vasıflara uzun uzadıya yer verir. Yazara göre hükümdarın en çok sahip olması gereken şey bilgidir. O halkı donatmalı ve âdil olmalıdır.⁸ Hükümdarlık Allah'ın bağışdır ve mukaddestir. Bu nedenle hükümdar bu durumun idrakinde ve akıllı, cömert, özü sözü doğru olmalıdır. Yusuf Has Hacib eserin genelinde iyi bir yönetim için adalet, meşveret, ehliyet ve liyakat esaslı bir anlayışın olması gerektiğini vurgulamaktadır.⁹ Yazar sadece devlet yöneticilerine değil her düzeyde insana hitap etmekte, insanın her iki dünyada da mutlu olabilmesi için gereken yolu göstermekte, ideal bir hayat tarzını dile getirmektedir. *Kutadgu Bilig*'in Fatih Sultan Mehmed zamanında İstanbul'a geldiği bilindiğinden¹⁰ saraya kadar ulaşmış olması ve Osmanlı padişahlarının yetişmesine etki etmesi ihtimal dâhilindedir.

Nizamü'l-mülk (1018-1092) ise *Siyasetname* adlı eserinde doğrudan doğruya devlet yönetme usulü ve bu münasebetle devlet adamlarının hangi vasıfları haiz olması gerektiği konusu üzerinde durmuştur. Ona göre devlet yönetiminin temel ilkesi adalettir. Saltanatın küfür ile ayakta durabileceğini ancak zulüm ve gaddarlıkla duramayacağını belirtir. O, kitabının başlarında Peygamber Efendimize ait bir hadis nakleder: "Bu cihanda halka idarecilik yapanlar, mahşer günü huzura elleri bağlı getirilirler. Şayet âdil imiş ise, adalet onun ellerini çözüverir ve cennete ulaştırır; yok eğer zalim imiş ise zulmü ellerini bağlar ve elleri boynundan zincire bağlı bir şekilde onu cehenne-

⁸ Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s.26.

⁹ Hasan Hüseyin Adaloğlu, "Bir Siyasetname Olarak Kutadgu Bilig", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı: 34, Güz (2013), s.248, 250.

¹⁰ Reşid Rahmeti Arat, *Kutadgu Bilig I*, İstanbul, 1947, s.XXXV-XXXVI.

me götürür.” Yine bir kimsenin, yönetimi altında bulunan bir kişiden, halktan, ev sakinlerinden, eli altındakilerden hesaba çekileceğini nakleder. Adaletin sağlanması ve zulmün ortadan kaldırılmasının devlet yönetimi açısından ne kadar önemli olduğunu önceki devlet adamlarına ait değişik hikâyelerle, hadislerle ve Kur’an-ı Kerim’den getirdiği delillerle anlatır.¹¹ Nizamü’l-mülk, Selçuklu Sultanı Melikşah örneğinde hükümdarda bulunan özellikleri sıralar. Aslında bu bir hükümdarda bulunması gereken özelliklerdir: “Sonra da iyi huylulukla, güler yüz, mertlik, yiğitlik, binicilik, ilim, türlü silahları kullanmak, hünerlere sahip olmak, dürüst din, iyi itikat, Yüce Allah’a itaat (edenleri) sevmek, akşam namazı (kılmak), ziyaret, oruç faziletlerini yerine getirmek, din âlimlerine hürmet etmek, ilim ve hikmet ehlini kazanmak, sadakalar vermek, yoksullara iyilik etmek, maiyete ve hizmetkârlara iyi muamele etmek, zalimlerin zulmünü riayetden kaldırmak.” Yazar hükümdara bunları ihsan edenin yüce Allah olduğunu belirtmektedir.¹²

Selçuklu sultanları ülkenin daha iyi yönetilebilmesi, dirlik düzenliğin sağlanabilmesi için dini ve milli değerlerin nelerden ibaret olduğunun farkındaydılar. Onlar ülkeyi adalet ilkeleri çerçevesinde yönetmekteydiler; ilave olarak dünyayı yönetme ve dünyaya nizam verme ideali-ne sahiplerdi. Bu anlayış, İslam öncesi Türk devletlerindeki cihana hâkim olma düşüncesi ile İslam anlayışının birleştiğini gösteriyordu. Nitekim Büyük Selçuklu sultanı Sancar “Allah bu dünyayı bizim tasarrufumuza tevdi ve emanet etmiştir. Bütün emirler ve hükümdarlar bizim memurlarımızdır.”¹³ derken bu gerçeği dile getirmekteydi.

¹¹ Nizam’ül-mülk, *Siyasetname*, (Çeviren: Mehmed Taha Ayar), İstanbul, 2015, s.15-16; 341-342.

¹² Nizam’ül-mülk, (Hazırlayan: Mehmed Altay Köymen), *Siyasetname*, Ankara, 1999, s.7-8.

¹³ Osman Turan, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, cilt: I-II, İstanbul, 1980, s.287.

Türkiye Selçuklu sultanı Alâeddin Keykubat döneminde yaşayan ve yazdığı *Siyasetnameyi* muhtemelen hükümdara sunan Necmeddin Daye, eserinde sultanların devlet yönetirken dikkat etmesi gereken hususlara değinmişti. Bunların bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür: 1) Sultan hükümdarlığın kendisine Allah'ın bir lütfu olduğu bilincinde olmalıdır. 2) Saltanatı veren Allah, bunu birinden alıp kendisine vermiştir. Bir gün kendisinden de alıp başka birine verecektir. Bu geçici saltanat aracılığı ile ebedi olan mülk ve saltanatı elde etmeye çalışmalıdır. 3) Dünyada Allah'ın halifesi ve vekili olduğunu bilmelidir. 4) Hükümdar devleti vekil tayin etmeden kendisi yönetmelidir. Çünkü vekil tayin edilen kişi kendisi kadar şefkatli olmaz. 5) Devleti hakkaniyet ve adaletle yönetmeli, zulüm yapmamalıdır. 6) Yönetimi Allah'ın emriyle ve Hak için yapmalıdır. 7) Hükümdar nefsi arzularına göre hareket etmemelidir. Önceki yazarlarda olduğu gibi Daye de devlet yönetiminde adaleti ön plana alır. Sultanın sorumlulukları arasında halkın yükünü azaltmak ve onları rahat tutmak vardır. Kötü olan uygulamaları da kaldırmalıdır. Konulan kötü kanun ve uygulamalarla hareket eden kişinin günahı sultana, iyi kanun ve işlerin sevabı da yine sultanın amel defterine yazılacaktır.¹⁴

Görülüyor ki Osmanlı öncesi Türk devletlerinde hükümdarların idealize edilen özellikleri birbirine benzerdi. Onlar âdil, cesur, kahraman ve sorumluluk sahibi, halkın ihtiyaçlarını düşünen insanlar olmalıydı. İslâmî dönemde buna dindarlık da eklenmişti. İslam dininin emir ve yasaklarının yönetimde, hukukta ve hayatın her sahasında göz önünde bulundurulması esastı. Nitekim Tuğrul Bey'in "Kendime bir saray yapıp da yanında bir cami inşa etmez-

¹⁴ Necmeddin Daye, (Hazırlayan: Şefaattin Severcan), *Necmeddin Daye'nin Siyasetnamesi*, Kayseri, 1995, s.9-15.

sem Allah'tan utanırım." Őeklindeki ifadesi bu gerçeğin açık ifadesidir.¹⁵

Hükümdarlar ve diğer devlet adamları, devletin ve toplumun devamlılığını sağlayabilmek için iŐbaŐına geçmesi muhtemel Şehzadelerin yukarıda bahsedilen özelliklere uygun bir Şekilde yetiŐtirilmesine büyük bir gayret sarf etmekteydiler. Zira çoğu kez toplumun ve devlet adamlarının ideallerini hayata geğirebilecek hanedan üyesinin tahta geğme ihtimali daha kuvvetliydi. Devlet yönetme felsefesi ve hükümdarların özelliklerine değindikten sonra Őimdi de Osmanlı öncesi dönemde Şehzadelerin yetiŐtirilmesi için nelerin yapıldığına göz atalım.

---

¹⁵ Osman Turan, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, s.279.